

Obiteljsko nasilje

Priručnik za stručnjake

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski
fakultet

OBITELJSKO NASILJE: PRIRUČNIK ZA STRUČNJAKE

Izdavač

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Urednica

Irma Kovčo Vukadin

Autor teksta:

Helena Križan

Recenzent:

Izv.prof.dr.sc. Martina Ferić

Lektura:

Felicitas, obrt za prevoditeljske usluge

Fotografija s naslovnice:

Martina Marić

Grafičko uređenje:

Matej Žižanović

2018.

ISBN: 978-953-6418-90-9

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001004659.

Izrada priručnika jedna je od aktivnosti projekta „116 000 Hotline for Missing Children Croatia“

Nositelj projekta: Centar za nestalu i zlostavljano djecu

Ugovor br.: JUST/2015/RDAP/AG/0116/8830

Financirala EU u okviru programa: Rights, Equality and Citizenship Programme

Radni paket 2: edukativne aktivnosti utemeljene na znanstveno-istraživačkom radu

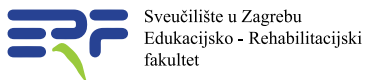
Aktivnost 6: razvoj programa cjeloživotnog obrazovanja i priručnika za edukaciju

Rezultat: priručnik

Nositelj aktivnosti: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Priručnik je publiciran uz financijsku podršku programa *Rights, Equality and Citizenship Programme* Europske Unije. Sadržaj ovog priručnika je isključiva odgovornost autora i ne predstavlja nužno stav Europske unije.

Ovaj projekt sufinancira Ured za udruge Vlade RH. Stajališta izražena u ovom priručniku isključiva su odgovornost autora priručnika.

Co-funded by the Justice and Consumers Programme of the European Union

Sadržaj:

Predgovor.....	6
Značaj i definiranje obiteljskog nasilja.....	8
Nacionalni okvir.....	10
Opseg problema u Republici Hrvatskoj.....	14
Indikatori obiteljskog nasilja.....	18
Postupanje (protokoli).....	26
Pomoć i podrška djetetu i obitelji.....	28
Suradnja relevantnih dionika.....	32
Prevenција: primjeri dobre prakse.....	36
Literatura.....	40

Predgovor

Nasilje nad djecom jedan je od značajnih problema suvremenog društva. Prema navodima Svjetske zdravstvene organizacije, jedna milijarda djece u dobi od dvije do 17 godina godišnje doživi neki oblik fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja. Posljedice nasilja nad djecom mogu biti različite: od smrtne posljedice kao fatalnog ishoda nasilja, preko teških tjelesnih povreda do emocionalne traume i poteškoća mentalnog zdravlja. Također, posljedice nasilja nad djecom mogu imati negativan utjecaj na razvoj živčanog sustava djeteta te rezultirati cijelim nizom kroničnih stanja koja značajno utječu na kvalitetu života osobe u odrasloj dobi. S obzirom da nasilje nad djecom najčešće vrše odrasle osobe, jasan je negativan utjecaj koji nasilje nad djecom ima na djetetov osjećaj povjerenja prema odraslim osobama koje bi zapravo trebale štiti dijete i omogućavati mu uvjete za optimalan rast i razvoj. Posljedice nasilja nad djecom su, osim neposrednih posljedica na razini konkretnog djeteta, značajne i na razini primarnog socijalnog okruženja, zajednice i društva. Današnja djeca sutrašnji su nositelji razvoja svakog društva i stoga nije čudno što se zaštita djece od različitih oblika nasilja navodi kao jedan od glavnih ciljeva razvojnih politika i strategija na globalnoj i regionalnim razinama. Poruka koju je važno zapamtiti je da se nasilje nad djecom može spriječiti.

Skupina od deset međunarodnih agencija je, pod vodstvom Svjetske zdravstvene organizacije, razvila znanstveno utemeljeni paket pod nazivom *INSPIRE*: sedam strategija za okončanje nasilja nad djecom (<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/violence-against-children/en/>).

Riječ je o sljedećim strategijama:

1. implementacija i provedba zakona
2. promjena normi i vrijednosti
3. sigurno okruženje
4. podrška roditeljima i skrbnicima
5. ekonomsko osnaživanje
6. omogućavanje odgovarajućih usluga
7. obrazovanje i životne vještine

Na tragu navedenih strategija, stručni tim Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta osmislio je program edukacije za stručnjake u području obrazovanja, socijalne skrbi, zdravstva i organizacija civilnog društva. Program edukacije razvijen je u okviru projekta

„116000 Missing Children Croatia“ (JUST//RDAP/AG/0116/8830). Nositelj projekta je Centar za nestalu i zlostavljanu djecu, a partneri su Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Ideja programa edukacije je da se u okviru cjeloživotnog obrazovanja stručnjaci različitih struka upoznaju s aktualnim znanstveno utemeljenim spoznajama u području različitih pojava oblika nasilja nad djecom s ciljem prevencije, tj. zaštite djece od nasilja. Programom edukacije obuhvaćeno je šest osnovnih oblika nasilja nad djecom: 1. obiteljsko nasilje, 2. zlostavljanje i zapuštanje djece, 3. vršnjačko nasilje, 4. nasilje u mladenačkim vezama, 5. seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece i 6. trgovanje djecom. Za svaku od navedenih tema pripremljen je priručnik za edukaciju koji ima jednaku strukturu: definiranje pojma, normativni okvir (međunarodni, europski, hrvatski), opseg problema u Hrvatskoj, postupanje (pregled postojećih protokola postupanja), pomoć i podrška djetetu i obitelji, suradnja relevantnih dionika te primjeri dobre prakse.

Nadamo se da će ovaj priručnik poslužiti kao izvor vrijednih spoznaja i nadahnuće za unapređenje zaštite djece od nasilja u Hrvatskoj.

Urednica
Irma Kovčo Vukadin

Značaj i definiranje obiteljskog nasilja

Republika Hrvatska potpisnica je brojnih međunarodnih dokumenata kojima je cilj suzbijanje obiteljskog nasilja. Budući da su žrtve obiteljskog nasilja većinom žene i da je velik dio nasilja počinjen nad ženama upravo obiteljsko nasilje, dio ovih dokumenata usmjeren je ponajprije na zaštitu žena. Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), koju je usvojila Opća skupština Ujedinjenih naroda i stupila je na snagu 1981. godine, jedan je od značajnijih takvih dokumenata. Ovom Konvencijom uspostavljen je Odbor za uklanjanje diskriminacije žena koji predstavlja međunarodni nadzorni mehanizam za zemlje potpisnice i kojem zemlje podnose periodička izvješća o provedbi odredaba Konvencije. Ipak, uloga ovog Odbora znatno je proširena stupanjem na snagu Fakultativnog protokola uz Konvenciju 2000. godine. One države koje su ratificirale i Fakultativni protokol, pristaju da Odbor za ukidanje diskriminacije žena prima i razmatra pritužbe pojedinaca i skupina vezane uz kršenje Konvencije u njihovim državama nakon što su ti pojedinci ili skupine iscrpili sve mogućnosti zaštite pred nacionalnim institucijama. Također, Odbor ima ovlasti i sam pokrenuti postupak ispitivanja slučaja u kojima se teško i sustavno krše prava žena u pojedinim državama strankama. Republika Hrvatska ratificirala je ovu Konvenciju 1992. godine, a Fakultativni protokol 2001. godine. Ostali međunarodni pravni instrumenti koji se dotiču pitanja nasilja u obitelji su: Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom, Opća preporuka br. 35 o rodno utemeljenom nasilju nad ženama kojom se ažurira opća preporuka br. 19 Odbora Ujedinjenih naroda za uklanjanje diskriminacije žena, Deklaracija Ujedinjenih naroda o uklanjanju nasilja nad ženama iz 1993. godine, Pekinška deklaracija i Platforma za djelovanje iz 1995. te Rezolucija o ljudskim pravima 2005/41, prihvaćena na 57. zasjedanju Vijeća za ljudska prava 19. travnja 2005.

Od europskih obvezujućih dokumenata valja spomenuti Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe i dodatne fakultativne protokole koje je Republika Hrvatska ratificirala, posebno protokol 12 kojim se propisuje zaštita od diskriminacije u nacionalnom zakonodavstvu i pred Europskim sudom za ljudska prava. Također, 2018. godine Republika Hrvatska ratificirala je i Konvenciju Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. Tom Konvencijom predviđeno je unapređenje pravnog okvira u području nasilja u obitelji. Pojam nasilja u obitelji u Konvenciji označava „sva djela tjelesnog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja koja se događaju u obitelji ili kućanstvu ili između bivših ili sadašnjih bračnih drugova ili partnera, neovisno o tome dijeli li počinitelj ili je dijelio isto prebivalište sa žrtvom“ (članak

3.). Iako se u Konvenciji posebno izdvaja nasilje nad ženama, budući da nasilje u obitelji nerazmjerno pogađa žene, u tekstu Konvencije prepoznaje se da i muškarci mogu biti žrtve nasilja u obitelji, baš kao i djeca. Relevantna je i Preporuka Rec(2002)5 Odbora ministara Vijeća Europe o zaštiti žena od nasilja u kojoj se definira nasilje u obitelji ili kućanstvu kao jedna od dimenzija nasilja nad ženama koja uključuje „između ostaloga, fizičku i mentalnu agresiju, emocionalno i psihološko zlostavljanje, silovanje i seksualno zlostavljanje, incest, silovanje supružnika, stalnog ili povremenog partnera i nevjenčanog supružnika, zločin počinjen u ime časti, genitalno sakaćenje i druge tradicionalne obrede koji ženama nanose štetu, kao što su prisilni brakovi“ (str. 13). Tim dokumentom propisane su među ostalim i dodatne mjere koje se specifično odnose na nasilje u obitelji. Potrebno je spomenuti i Direktivu 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP koja, među ostalim, regulira i zaštitu žrtava nasilja u obitelji.

Odredbama Ustava Republike Hrvatske također su propisane obveze zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda (glava III.), a kao jedna od najviših vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske navodi se i ravnopravnost spolova (članak 3.). Također, u članku 141. Ustava propisano je sljedeće: „Međunarodni ugovori koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom i objavljeni, a koji su na snazi, čine dio unutarnjeg pravnog poretka Republike Hrvatske, a po pravnoj su snazi iznad zakona.“

Nacionalni okvir

Zaštita od nasilja u obitelji definirana je u općim i specifičnim zakonima, politikama i strategijama Republike Hrvatske.

U skladu sa Zakonom o socijalnoj skrbi (NN 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17, 130/17) djeca i odrasle osobe žrtve obiteljskog nasilja korisnici su socijalne skrbi (članak 21.). Žrtvama obiteljskog nasilja, prema procjeni stručnog tima nadležnog centra za socijalnu skrb, priznaje se psihosocijalna podrška (članak 83.). Također, djeci i odraslim osobama – žrtvama obiteljskog nasilja priznaje se i privremeni smještaj u kriznim situacijama, koji iznimno može trajati do godinu dana (članak 89.). Zakon propisuje i da je koordiniranje i provedba aktivnosti u području sprečavanja nasilja u obitelji jedan od stručnih poslova centara za socijalnu skrb (članak 128.) te da osobe kojima je pravomoćno izrečena prekršajno pravna sankcija za nasilje u obitelji ne mogu obavljati poslove u djelatnosti socijalne skrbi (članak 213.).

U temeljnim načelima Obiteljskog zakona (NN 103/15) navedeno je da je u partnerskim odnosima zabranjena diskriminacija prema spolu i nasilje prema partneru (članak 3.) te da nasilje u obitelji predstavlja posebno tešku povredu načela solidarnosti, uzajamnoga poštovanja i pomaganja svih članova obitelji zbog čega se prevencija, suzbijanje i sankcioniranje svih vrsta nasilja u obitelji uređuje posebnim zakonom (članak 4.). Izloženost djeteta nasilju među odraslim članovima obitelji propisana je kao jedna od posebnih pretpostavki za određivanje mjere lišenja prava na roditeljsku skrb (članak 171.). Tim zakonom propisane su i odredbe vezane uz provedbu obveznoga savjetovanja, nakon čijeg okončanja centar za socijalnu skrb sastavlja izvješće u kojem se navode i tvrdnje o obiteljskom nasilju te ocjena o mogućnosti ravnopravna sudjelovanja stranaka u postupku obiteljske medijacije (članak 324.). Posebnom odredbom o zaštiti djeteta i obiteljskom nasilju (članak 328.) propisano je da centar za socijalnu skrb, ako se za vrijeme provedbe obveznoga savjetovanja posumnja da su u obitelji ugrožena prava i dobrobit djeteta ili se posumnja na obiteljsko nasilje, provodi i druge postupke procjene te po službenoj dužnosti žurno pokreće odgovarajuće postupke u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji. Zakon također navodi da se obiteljska medijacija ne provodi u slučajevima kada zbog obiteljskog nasilja nije moguće ravnopravno sudjelovanje bračnih drugova u postupku medijacije (članak 332.) te da spremnost na suradnju nije od važnosti u slučajevima obiteljskog nasilja pri postupku radi rješavanja pitanja o roditeljskoj skrbi, ostvarivanju osobnih odnosa djeteta s roditeljem i uzdržavanju djeteta (članak 416.). Jednako tako, sud u takvim postupcima nije dužan poticati roditelje na postizanje sporazuma i sudjelovanje u postupku obiteljske medijacije (članak 417.). Odluke

o privremenim mjerama iz Obiteljskog zakona mogu se, u slučajevima postojanja obiteljskog nasilja, provoditi i prije nego što je odluka dostavljena suprotnoj strani (članak 533.).

Početak 2018. godine na snagu je stupio i novi Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 70/17) kojim se propisuju prava žrtava nasilja u obitelji, krug osoba na koje se Zakon odnosi, određuju se oblici nasilja u obitelji, prekršajno-pravne sankcije za zaštitu od nasilja u obitelji, prikupljanje podataka o primjeni Zakona, osnivanje Povjerenstva za praćenje i unapređenje rada tijela kaznenoga i prekršajnog postupka te izvršavanja sankcija vezanih uz zaštitu od nasilja u obitelji. Nasilje u obitelji ovim Zakonom definirano je kao (članak 10.): „tjelesno nasilje, tjelesno kažnjavanje ili drugi načini ponižavajućeg postupanja prema djeci, psihičko nasilje koje je kod žrtve prouzročilo povredu dostojanstva ili uznemirenost, spolno uznemiravanje, ekonomsko nasilje kao zabrana ili onemogućavanje korištenja zajedničke ili osobne imovine, raspolaganja osobnim prihodima ili imovine stečenim osobnim radom ili nasljeđivanjem, onemogućavanje zapošljavanja, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i za skrb o djeci te zanemarivanje potreba osoba s invaliditetom ili osoba starije životne dobi koje dovodi do njezine uznemirenosti ili vrijeđa njezino dostojanstvo i time joj nanosi tjelesne ili duševne patnje.“ Važno je naglasiti da se obitelj u ovom Zakonu definira šire nego prije pa se tako odredbe ovog zakona odnose na bračne i izvanbračne drugove, životne partnere (formalne ili neformalne), njihovu zajedničku djecu i djecu svakoga od njih, srodnike po krvi u ravnoj lozi i u pobočnoj lozi do trećeg stupnja, srodnike po tazbini u bračnoj i izvanbračnoj zajednici do zaključno drugog stupnja, posvojitelje i posvojenike, ali i bivše bračne ili izvanbračne drugove, bivše životne partnere (formalne ili neformalne), osobe koje imaju zajedničko dijete te osobe koje žive u zajedničkom kućanstvu (članak 8.).

Osim prekršajnih odredaba iz prethodno navedenog posebnog Zakona, nasilje u obitelji regulirano je i Kaznenim zakonom (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17) kao samostalno kazneno djelo (članak 179.a) za koje je propisana kazna zatvora do tri godine, a opisano je kao teško kršenje propisa o zaštiti od nasilja u obitelji koje kod člana obitelji ili bliske osobe izaziva strah za njezinu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba ili je dovodi u ponižavajući položaj, a ne ispunjava pretpostavke za teže kazneno djelo.

Prekršajnim zakonom (NN 107/07, 39/13, 157/13, 110/15, 70/17) propisano je da se za prekršaje nasilja u obitelji zakonom može propisati kazna zatvora do devedeset dana (članak 35.). Također, propisana je posebna obveza napuštanja doma na određeno vrijeme u slučaju obiteljskog nasilja koja se može izreći uz uvjetnu osudu (članak 45.) i mogućnost ograničenja prava okrivljenika na vlastiti stan te prava na nesmetane veze s članovima obitelji i bliskim osobama izricanjem mjera opreza (članak 130.). U skladu s odredbama ovog Zakona, policija je obvezna odmah nakon uhićenja obavijestiti nadležno tijelo

socijalne skrbi radi mogućeg zbrinjavanja članova obitelji oštećenih nasiljem (članak 134.).

Osim navedenih zakona, odredbe koje se odnose na zaštitu od nasilja u obitelji nalaze se još i u Zakonu o kaznenom postupku, Zakonu o sudovima za mladež, Zakonu o policijskim poslovima i ovlastima, Zakonu o zaštiti svjedoka, Zakonu o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela, Zakonu o suzbijanju diskriminacije, Zakonu o ravnopravnosti spolova i Zakonu o životnom partnerstvu osoba istog spola.

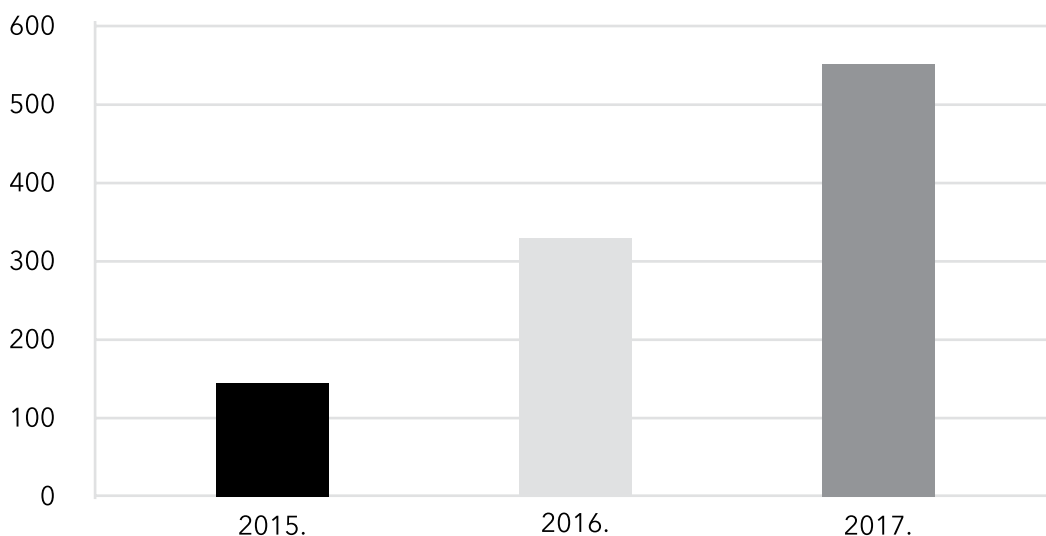
Nacionalnom politikom za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011. do 2015. godine propisan je strateški okvir i akcijski plan djelovanja na području uklanjanja nasilja nad ženama, uključujući i obiteljsko nasilje, za navedeno razdoblje. Ta se politika nadopunjuje sa sadržajem nove Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine koja je donesena u rujnu 2017. godine i koja pokriva sedam područja djelovanja: prevencija nasilja u obitelji, zakonodavni okvir iz područja zaštite od nasilja u obitelji, zbrinjavanje i potpora žrtvama nasilja u obitelji, psihosocijalni tretman počinitelja nasilja u obitelji, unapređenje međuresorne suradnje, izobrazba stručnjaka koji rade u području zaštite od nasilja u obitelji, senzibilizacija javnosti za problematiku nasilja u obitelji. Mjere Nacionalne strategije prate odredbe iz Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. Predviđene mjere u području prevencije nasilja u obitelji su: provoditi edukacije cjelovitim pristupom problematici nasilja u obitelji u sklopu preventivnih programa te zdravstvene zaštite mentalnog zdravlja prema vertikalni odgojno-obrazovnog sustava i za sve njegove dionike, provoditi sustavno (longitudinalno) praćenje individualnih slučajeva radi pravovremena pružanja svrhovite pomoći formiranjem interdisciplinarnih stručnih timova na razini županija te financijski poduprijeti provođenje projekata i programa organizacija civilnog društva koje rade na prevenciji pojave i suzbijanju različitih oblika nasilja u obitelji u okviru rada savjetovališta.

Opseg problema u Republici Hrvatskoj

O opsegu problema obiteljskog nasilja u Republici Hrvatskoj i njegovim pojavnim oblicima možemo mnogo saznati iz službenih statističkih podataka državnih institucija, ali i iz nekih drugih stručnih i znanstvenih studija čiji rezultati nadopunjuju one službene.

Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova (2018a i 2018b) broj prijava za kazneno djelo nasilja u obitelji (članak 179.a) u zadnjim trima godinama bilježi značajan porast i 2017. godine zabilježene su 552 prijave za ovo kazneno djelo (Slika 1.). Pri tumačenju tih rezultata valja napomenuti da je to kazneno djelo u ovom obliku definirano tek Zakonom o izmjenama i dopunama kaznenog zakona (NN 56/15) iz 2015. godine te je to možebitni razlog toga zamjetno uzlazna trenda. U 2017. godini policija je zabilježila 13 kaznenih djela nasilja u obitelji koja su počinila djeca od 14 do 18 godina. Na prijavljena 552 kaznena djela, policija je ostvarila dva uhićenja. Ukupno su u 2017. godini identificirana 94 počinitelja tog djela, od čega je bilo 90 muškaraca, a četiri žene. Većina počinitelja imala je između 39 i 49 godina (22 počinitelja). Ukupno su oštećene 554 osobe, od čega 90 muškaraca i 464 žene. Najviše oštećenih osoba imalo je između 30 i 40 godina (133 oštećene osobe).

Broj prijava za kazneno djelo nasilja u obitelji

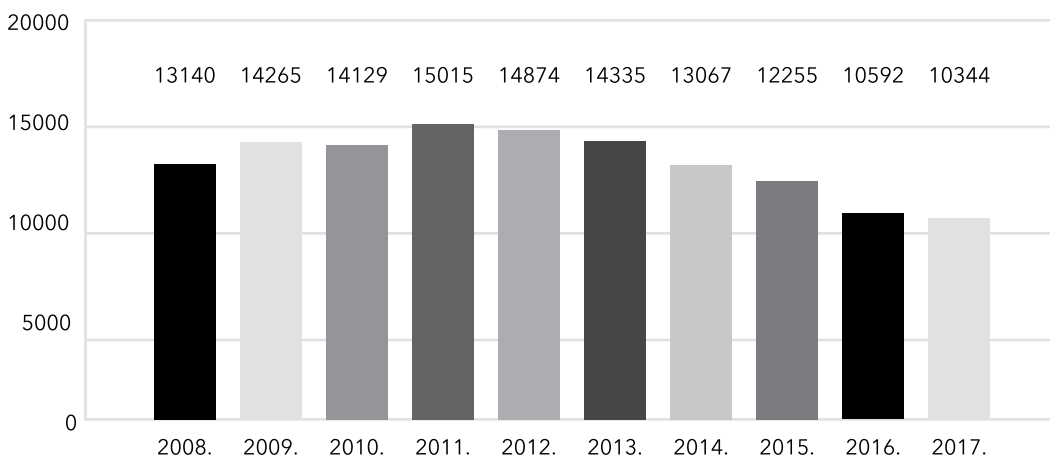

Slika 1. Grafički prikaz broja prijava za kazneno djelo nasilja u obitelji, 2015. - 2017.

Osim tog specifičnoga kaznenog djela, možemo pratiti i zastupljenost drugih kaznenih djela s elementima nasilja među bliskim osobama. Tako, prema podacima koje je Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova (2018) dostavilo Ministarstvo unutarnjih poslova, u 2017. godini bila su ukupno 3073 kaznena djela s elementima nasilja među bliskim osobama, s 2046 počinitelja, od čega 92% čine muškarci, a 8% žene. Najčešće su bile prijetnje, zatim tjelesne ozljede i teške tjelesne ozljede te nasilje u obitelji, nakon čega slijede silovanja i spolni odnošaji bez pristanka te nametljivo ponašanje i ubojstvo te teško ubojstvo. Pravobraniteljica izvještava i o tome da su od 2012. do 2017. godine u Republici Hrvatskoj 90 žena ubili njihovi supruzi/partneri/ bivši supruzi ili bliske osobe.

Istovremeno, iz podataka Ministarstva unutarnjih poslova (2018a i 2018b) primjetno je da je broj prekršaja iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji u razdoblju od uvođenja kaznenog djela nasilja u obitelji u padu (Slika 2.) te je prosjek prekršaja u posljednjih deset godina iznosio 13 202. Od 10 344 prekršajne prijave 2017. godine većina ih je završila podnošenjem optužnih prijedloga (9942). Ukupno je bilo 12 069 počinitelja tog prekršaja, od čega 9392 muškarca i 2677 žena. Maloljetnih počinitelja bilo je 248, od čega 182 muškarca i 66 žena. Ukupno je bilo 2844 povratnika, od čega 2371 muškarac i 473 žene. Broj predloženih zaštitnih mjera iznosio je 5534. Prema podacima koje je Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova (2018.) dostavilo Ministarstvo pravosuđa, od ukupnog broja prijavljenih nasilnika/ca 2017. godine, okrivljeno je 87% osoba, dok je svega 7% osuđeno na bezuvjetne kazne zatvora, a sudovi su od ukupnog broja zaštitnih mjera koje je policija predložila usvojili samo njih 17%.

Broj prekršaja iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji

Slika 2. Grafički prikaz broja prekršaja iz Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, 2008. – 2017.

U Nacionalnoj strategiji zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine naznačeno je da se od ukupno zabilježenog broja prekršaja nasilničkog ponašanja u obitelji u 2016. godini 53,87% odnosilo na tjelesno nasilje, a 42,80% na psihičko nasilje. Ako promatramo odnos počinitelja i žrtve, najčešći su počinitelji bili bračni, izvanbračni ili bivši partneri.

Rogić-Hadžalić i Kos (2012) analizirali su statističke podatke od 2007. do 2010. godine i utvrdili da je najviše počinitelja koji su proglašeni krivima za prekršaj nasilja u obitelji iz sljedećih županija: Grad Zagreb (14,2%), Sisačko-moslavačka županija (7,8%), Varaždinska županija (7,7%), Osječko-baranjska županija (7,5%), Splitsko-dalmatinska županija (7,1%), Zagrebačka županija (6,7%), Krapinsko-zagorska županija (5,4%).

U epidemiološkom istraživanju prevalencije i incidencije nasilja nad djecom u obitelji u Hrvatskoj (Ajduković, Rimac, Rajter i Sušac, 2013) utvrđeno je da su djeca u obitelji najviše izložena psihičkoj agresiji (čak 82,5% u 2. razredu srednje škole), slijedi tjelesno kažnjavanje, tjelesno zlostavljanje i kao najmanje prisutno, psihičko zlostavljanje. Najčešći su počinitelji psihičke agresije, psihičkog zlostavljanja i tjelesnog kažnjavanja očevi i majke.

Podatci o izloženosti starijih osoba nasilju u obitelji na području Grada Zagreba (Ajduković, Rusac i Ogresta, 2008) pokazuju da je 61,1% ispitanika u posljednjih godinu dana doživjelo neki oblik nasilja u obitelji. Najčešće su bili izloženi psihičkom nasilju (24,1%), materijalnom zlostavljanju (6,4%), tjelesnom nasilju (4,4%) te seksualnom nasilju (2,1%). Gotovo u trećini slučajeva počinitelj nasilja bio je suprug (30,15%), a zatim slijede sin (16,64%) i kći (14,01%).

Indikatori obiteljskog nasilja

Za pravovremenu reakciju i stručno postupanje u slučajevima obiteljskog nasilja ključno je da stručnjaci različitih institucija koji dolaze u kontakt s članovima obitelji mogu na vrijeme prepoznati potrebu za intervencijom. U Tablici 1. i Tablici 2. prisutan je popis indikatora zamjetnih u odraslih ili djece koji mogu ukazivati na prisutnost obiteljskog nasilja. Važno je naglasiti da prisutnost jednoga od indikatora ne ukazuje nužno na obiteljsko nasilje, ali ako postoji veći broj indikatora ili obrazac ponavljajućih indikatora, valjalo bi o tome obavijestiti nadležni centar za socijalnu skrb koji će u tom slučaju napraviti opsežniji uvid u funkcioniranje obitelji.

Tablica 1. Indikatori obiteljskog nasilja zamjetni u odraslih osoba (prema Government of Western Australia, Department of Communities, Child Protection and Family Support, 2015).

Područje	Indikatori
Tjelesni	<ul style="list-style-type: none">• Masnice• Frakture• Kronična bol (vrat, leđa)• Svježi ožiljci ili manje posjekotine• Prekidi trudnoće• Komplikacije tijekom trudnoće• Gastrointestinalni poremećaji• Spolno prenosive bolesti• Znakovi gušenja
Psihološki	<ul style="list-style-type: none">• Depresija• Anksioznost• Samoozljeđivanje• Poremećaji prehrane• Fobije• Somatski poremećaji• Poremećaji spavanja• Narušena koncentracija

	<ul style="list-style-type: none"> • Prekomjerna uporaba alkohola • Uporaba dopuštenih i nedopuštenih droga/lijekova • Tjelesna iscrpljenost • Pokušaji samoubojstva
Emocionalni	<ul style="list-style-type: none"> • Strah • Sram • Bijes • Nedostatak mreže podrške • Osjećaji bezvrijednosti i beznadnosti • Osjećaj distanciranosti i emocionalna tupost
Socijalni / financijski	<ul style="list-style-type: none"> • Beskućništvo • Nezaposlenost • Financijski dug • Nedostatak prijatelja ili obiteljske podrške • Izolacija • Teškoće u roditeljstvu
Ponašajni	<ul style="list-style-type: none"> • Neuvjerljiva objašnjenja ozljeda • Opisivanje partnera kao kontrolirajućega ili sklona bijesu • Pojavljivanje u pratnji partnera koji govori veliku većinu vremena • Tjeskoba u prisutnosti partnera • Nedavna razdvojenost ili razvod • Potreba za dolaskom kući u točno određeno vrijeme i uznemirenost zbog toga • Neprihvatanje savjeta

Tablica 2. Indikatori obiteljskog nasilja zamjetni u djece (prema Government of Western Australia, Department of Communities, Child Protection and Family Support, 2015).

Dob djeteta	Indikatori
Nerođena djeca	<ul style="list-style-type: none"> • Preuranjeni porođaj • Spontani pobačaj • Niska porođajna težina • Fetalna ozljeda • Smrt fetusa
Bebe i djeca koja su tek prohodala	<ul style="list-style-type: none"> • Učestalo plakanje i znakovi razdražljivosti i tjeskobe • Pothranjenost za odgovarajuću dob • Tjelesna ozljeda • Zanemarivanje • Seksualno zlostavljanje • Vrlo zahtjevna ili vrlo pasivna • Na oprezu od novih ljudi i lako prestrašeno • Teškoće hranjenja ili spavanja • Zakašnjela mobilnost
Predškolci	<ul style="list-style-type: none"> • Teškoće hranjenja i spavanja • Problemi koncentracije • Nemogućnost konstruktivne igre • Nametljivost • Plašljivost • Otupjelost • Pojačana uzbuđenost • Problemi prilagodbe • Razvojno kašnjenje • Tjelesne pritužbe
Školska dob / predadolescentije	<ul style="list-style-type: none"> • Prkosno ponašanje • Buntovništvo • Izljevi ljutnje • Okrutnost prema kućnim ljubimcima

	<ul style="list-style-type: none"> • Fizičko zlostavljanje drugih • Izbjegavanje vršnjaka • Pretjerano poslušno ponašanje • Povlačenje • Gubitak interesa za društvene aktivnosti • Samoozljeđivanje • Loš školski uspjeh
Adolescenti	<ul style="list-style-type: none"> • Napuštanje škole • Akademska neuspjeh • Delinkvencija/prijestupništvo • Poremećaji prehrane • Zloupotreba psihoaktivnih tvari • Depresija • Suicidalne misli • Korištenje kontrolirajućih ponašanja • Nepovjerenje u odrasle • Nasilna ponašanja • Nasilje prema roditelju (posebice prema majci) • Rana trudnoća

Gore navedeni indikatori mogu poslužiti kao općenito upozorenje da u obitelji postoje problemi različita tipa. Ipak, postoje pojedini indikatori koji se povezuju uz specifične pojavne oblike nasilja u obitelji (Tablica 3.).

Tablica 3. Ključni indikatori različitih vrsta obiteljskog nasilja (prema 14th Judicial Circuit Family Violence Coordinating Council)

Zlostavljanje djece	Seksualno zlostavljanje djece / adolescenata	Seksualno zlostavljanje odraslih	Zlostavljanje intimnog partnera	Zlostavljanje starijih / zlostavljanje osoba s invaliditetom
Neobjašnjene ozljede ili ozljede koje nisu u skladu s danim objašnjenjem	Ozljede / traume na genitalnom i / ili analnom području ili drugi znaci fizičkog zlostavljanja	Ozljede/ traume na genitalnim područjima	Neobjašnjene ozljede ili ozljede koje nisu u skladu s danim objašnjenjem	Neobjašnjene ozljede ili ozljede koje nisu u skladu s danim objašnjenjem
Odgoda između ozljede i traženja medicinske pomoći	Pretjerana osjetljivost na dodir, kupanje, svlačenje, golotinju	Pojačana reakcija preplašenosti, pretjerana osjetljivost na dodir	Odgoda između ozljede i traženja medicinske pomoći	Odgoda između ozljede i traženja medicinske pomoći
Bilateralne ili višestruke ozljede, posebno ako su u različitim stadijima zacjeljivanja	Spolno prenosive bolesti	Tjelesno zlostavljanje uključujući samoozljeđivanje ili ozljeđivanje koje su počinili drugi	Bilateralne ili višestruke ozljede, posebno ako su u različitim stadijima zacjeljivanja	Bilateralne ili višestruke ozljede, posebno ako su u različitim stadijima zacjeljivanja

samoozljeđivanje	samoozljeđivanje	samoozljeđivanje	Prisutnost partnera koji kontrolira ili dominira razgovorom i neće ostaviti korisnika samog s pružateljem usluga	Prisutnost partnera ili skrbnika koji kontrolira ili dominira razgovorom i neće ostaviti korisnika samog s pružateljem usluga
Poremećaji spavanja	Regresivna ponašanja kao što su neprimjerena defekacija ili uriniranje po odjeći ili posteljini	Poremećaji spavanja uključujući noćne more	Tjelesna ozljeda tijekom trudnoće, posebno na prsima i abdomenu	Izolacija od prijatelja i obitelji
Poremećaji prehrane (anoreksija, bulimija i/ili kompulzivno prejedanje)	Poremećaji prehrane (anoreksija, bulimija i/ili kompulzivno prejedanje)	Poremećaji prehrane (anoreksija, bulimija i/ili kompulzivno prejedanje)	Učestale vaginalne infekcije i infekcije urinarnog trakta	Zlostavljačevo zastrašivanje žrtve, žrtva oklijeva govoriti otvoreno / znakovi straha od skrbnika ili partnera
Stalna uplašenost	Suicidalne misli/pokušaji	Suicidalne misli/pokušaji	Velik broj trudnoća, spontanih pobačaja i namjernih pobačaja	Dokazi o skrbnikovu ili partnerovu ograničavanju

Vršnjačko zlostavljanje	epresija, nisko samopouzdanje, krivnja, sram, akademski nazadak	Depresija	Opsesivan / hipervigilantan fokus na partnera	Skrbnikova neprimjeren kontrola financijskih resursa
Agresivno ili ometajuće ponašanje	Tjeskoba, opsesivne misli, strahovi i brige	Tjeskoba, opsesivne i nametljive misli, teškoće koncentracije	Defenzivnost ili ljutnja nakon upita o vezi	Dehidracija i neuhranjenost
Pasivno ili povučeno ponašanje	Loša slika o sebi vidljiva u odabiru odjeće, ukupnu izgledu, čistoći	Loša slika o sebi, nisko samopouzdanje, samookrivljavanje	Znakovi straha od partnera	Odjeća često zaprljana izmetom ili urinom
Često mijenjanje pružatelja pomoći	Bijeg, zlouporaba droga/alkohola	Zlouporaba droga i alkohola	Često mijenjanje pružatelja pomoći	Netretirani dekubitus
	Obrazac viktimizacije	Obrazac viktimizacije		Neadekvatna medicinska skrb
	Često mijenjanje pružatelja pomoći	Često mijenjanje pružatelja pomoći		Često mijenjanje pružatelja pomoći

Jedno hrvatsko istraživanje o iskustvu i samoprocjeni znanja stručnjaka u lokalnoj zajednici Istarske županije o problemu nasilja nad ženom u obitelji (Lazarić-Zec i Pavleković, 2006) pokazalo je da se s tim problemom najviše susreću policajci i djelatnici u nevladinim udrugama, ponekad socijalni radnici, liječnici i pravnici, a vrlo rijetko medicinske sestre i stomatolozi. Ti stručnjaci ipak procjenjuju da na jedan prijavljeni slučaj postoji

još 25 neprijavljenih. Stručnjaci su naveli da im je, među ostalim, potrebna i dodatna edukacija sa sadržajima vezanima uz rano otkrivanje slučajeva. Rezultati istraživanja provedenoga na uzorku medicinskih sestara iz grada Zagreba (Racz, 2010) pokazuju da dvije trećine medicinskih sestara ne posjeduju formalno obrazovanje o nasilju o obitelji, a 83 % njih nikada u svojoj praksi nije ostvarilo nikakav kontakt sa socijalnim službama. Ovakvi podatci upućuju na nejednaku educiranost različitih stručnjaka o problemu obiteljskog nasilja te na potrebu za daljnjom edukacijom i osvještavanjem potrebe prijavljivanja slučaja obiteljskog nasilja, u skladu s člankom 7. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 70/17).

Postupanje (protokoli)

U slučaju prijave ili otkrića nasilja u obitelji potrebna je koordinirana akcija stručnjaka iz više različitih resora da bi se zaštitila žrtva te da bi se spriječili budući slučajevi nasilja u obitelji. Iz tog razloga Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti 2005. godine donijelo je Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji. Tim Protokolom definirane su obveze nadležnih tijela (policija, centri za socijalnu skrb, zdravstvene ustanove, odgojno-obrazovne ustanove, pravosudna tijela), oblici, način i sadržaj njihove suradnje te su definirane ostale aktivnosti i obveze relevantnih dionika. Iako u Protokolu nisu navedene nevladine organizacije, one su itekako važan dionik u postupanju slučaja nasilja u obitelji, što je vidljivo i u Izvješću o provedbi Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji tijekom 2007. i 2008. godine u kojem je 29 nevladinih organizacija dostavilo svoje izvješće o djelovanju na području zaštite žrtava nasilja i rada s počiniteljima nasilja u obitelji.

U članku 7. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 70/17) navodi se da su zdravstveni radnici, djelatnici u ustanovama socijalne skrbi, osobe zaposlene u odgojno-obrazovnim ustanovama, stručni radnici zaposleni u vjerskim ustanovama, humanitarnim organizacijama ili organizacijama civilnog društva te sve druge stručne osobe koje u svom radu dolaze u kontakt sa žrtvama nasilja u obitelji dužne prijaviti policiji ili državnom odvjetništvu počinjenje nasilja u obitelji za koje su saznali obavljajući svoje poslove. Obiteljsko nasilje policiji mogu prijaviti i svi drugi građani na različite načine: osobno, telefonom, pismeno (poštom, faksom ili elektroničkom poštom) (Odeljan i Matijević, 2010).

U skladu s Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji sva državna tijela dužna su prema žrtvama postupati obzirno, u načelu najboljeg interesa djeteta, a počinitelje upoznati s mogućnostima uključivanja u psihosocijalni tretman. Također, dužna su žrtvu obavijestiti o daljnjem postupanju te je na njezin zahtjev izvještavati o tijeku postupka. Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa također je dužno prikupljati podatke o izrečenim sankcijama i primijenjenim mjerama koja mu druga tijela moraju dostaviti.

Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji sva tijela moraju postupati hitno (članak 4.), posebno obzirno ako su žrtve djeca te poštivati dostojanstvo osoba s invaliditetom i osoba starijih životnih dobi (članak 5.).

Iako su postojećim Protokolom utvrđeni koraci postupanja i oblici suradnje među različitim državnim tijelima, stručnjaci se upućuju i na Priručnik o provedbi Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji (Ajduković, 2010) gdje su detaljno opisani konkretni

postupci koje pojedina nadležna tijela ili organizacije poduzimaju u svom radu. Ako je nasilje u obitelji seksualne vrste, potrebno se voditi posebnim Protokolom o postupanju u slučaju seksualnog nasilja.

Valja napomenuti i da je u Nacionalnoj strategiji zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine kao jedna od mjera navedena i izmjena i dopuna postojećeg Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji u skladu s novim zakonskim propisima tijekom 2018. godine.

Pomoć i podrška djetetu i obitelji

U Republici Hrvatskoj, u skladu s člankom 6. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 70/17) žrtva nasilja u obitelji ima pravo na pristup službama za potporu žrtvama nasilja u obitelji i pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama nasilja u obitelji. Ratifikacijom Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Republika Hrvatska također se obvezala da će poduzeti potrebne zakonodavne ili druge mjere da bi žrtvama osigurala pristup uslugama koje olakšavaju njihov oporavak od nasilja, a to su, pravno i psihološko savjetovanje, financijska pomoć, stanovanje, obrazovanje, osposobljavanje i pomoć u pronalaženju zaposlenja (članak 20.). Pravo na pristup službama za potporu žrtvama i vrstama potpore službi za potporu žrtvama regulirano je i Direktivom o pravima žrtava (članak 8. i 9.) gdje stoji da žrtvama, koje su u neposrednom riziku sekundarne i ponovljene viktimizacije, zastrašivanja i odmazde, mora biti pruženo sigurno mjesto u obliku utočišta ili bilo kojega drugog prikladna privremenog mjesta te da žrtve nasilja u bliskim odnosima i žrtve rodno uvjetovanoga nasilja moraju dobiti ciljanu i integriranu potporu koja uključuje i potporu i savjetovanje nakon traume. U Republici Hrvatskoj službe za podršku žrtvama tek su u razvitku i djeluju u sklopu pravosudnog sustava te su takvi odjeli trenutno organizirani pri županijskim sudovima u Zagrebu, Osijeku, Vukovaru, Zadru, Splitu, Rijeci i Osijeku. Službenici odjela i volonteri žrtvama i svjedocima pružaju emocionalnu podršku te praktične i procesne informacije. Osim na županijskim sudovima, ove službe pružaju usluge i na nekim općinskim i prekršajnim sudovima s njihova područja. Ipak, Nacionalnom strategijom razvoja sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2016. do 2020. predviđeno je daljnje jačanje kapaciteta postojećih odjela, osnivanje novih odjela za podršku te jačanje kapaciteta Samostalne službe za podršku žrtvama i svjedocima Ministarstva pravosuđa uz osnaživanje rada Nacionalnog tima za prevenciju i suzbijanje nasilja u obitelji i nasilja nad ženama.

Ostale usluge namijenjene pomoći i podršci žrtvama nasilja u obitelji nalaze se u sklopu socijalne skrbi te se sastoje od savjetovanja, psihosocijalne podrške i privremenog smještaja. Djelatnici centra za socijalnu skrb dužni su u skladu s Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji:

- Upoznati žrtvu, odnosno njezina zakonskog zastupnika ili skrbnika s njezinim zakonskim pravima.

- Upoznati žrtvu s mogućnostima smještaja žrtve i djeteta u sklonište ili dom za žrtve obiteljskog nasilja u suradnji s odgovarajućim nevladinim organizacijama.
- Zajedno sa žrtvom nasilja izraditi plan njezine sigurnosti.
- Posredovati i pomoći žrtvi nasilja pri ostvarivanju prava na besplatnu pravnu pomoć i zastupanje pred Hrvatskom odvjetničkom komorom.
- Pomoći i posredovati pri ostvarivanju prava na besplatnu zdravstvenu pomoć.
- Uputiti žrtvu u odgovarajuće savjetovalište.

Kao što je već navedeno, velik dio usluga zaštite i pomoći žrtvama još uvijek je u domeni nevladina sektora. Na internetskim stranicama Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku dostupan je Adresar ustanova, organizacija i ostalih institucija koje pružaju pomoć, podršku i zaštitu žrtvama u obitelji. Iz ovog je popisa vidljiva neujednačenost u teritorijalnoj rasprostranjenosti pa tako na području Ličko-senjske, Bjelovarsko-bilogorske, Dubrovačko-neretvanske, Istarske, Karlovačke, Koprivničko-križevačke, Krapinsko-zagorske, Međimurske, Požeško-slavonske, Sisačko-moslavačke, Šibensko-kninske, Varaždinske i Virovitičko-podravske županije djeluje samo po jedna organizacija. Te organizacije pružaju različite usluge kao što su skloništa za žrtve nasilja u obitelji, savjetovališta i SOS telefoni za žrtve nasilja na kojima osobe mogu dobiti informacije o mogućnostima zaštite. Iskustvo organizacija civilnog društva koje rade sa žrtvama obiteljskog nasilja pokazuje da je žrtvama potreban proaktivan pristup u rješavanju problema, psihološka i savjetodavna pomoć i podrška, pravna pomoć, financijska pomoć i smještaj te multisektorska suradnja (Štirn i Minič, 2017). Žrtve nasilja u obitelji za pomoć mogu se obratiti i pravobraniteljici za ravnopravnost spolova, pravobraniteljici za djecu i pučkoj pravobraniteljici, kao i koordinatorima za ravnopravnost spolova u lokalnim uredima državne uprave koji će ih savjetovati o mogućnostima ostvarivanja prava te ih uputiti u načine njihova ostvarivanja.

Ako se kao posljedica nasilja u žrtvi jave zdravstveni problemi, žrtva treba potražiti pomoć u sustavu zdravstvene skrbi. Djelatnici zdravstvenog sustava mogu pomoći žrtvama u slučajevima tjelesne ozljede kao posljedice nasilja, silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja, nasilja tijekom trudnoće ili problema s psihičkim zdravljem (Štirn i Minič, 2017) i dužni su postupati u skladu s Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji. Također, Hrvatski zavod za zapošljavanje mjerama aktivne politike zapošljavanja nastoji poticati zapošljavanje žrtava nasilja u obitelji. Ipak, u Nacionalnoj strategiji zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine, navodi se da u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje postoji potreba za boljim prepoznavanjem žrtava nasilja u obitelji i preciznijom evidencijom takvih osoba te boljom suradnjom s ustanovama i organizacijama koje pružaju pomoć žrtvama nasilja u obitelji, koja bi uključivala i razrađen mehanizam upućivanja.

Što se tiče stambenoga zbrinjavanja osoba koje su žrtve obiteljskog nasilja, tu je sustav u Republici Hrvatskoj tek u povojima te su zbog toga novom Strategijom predviđene aktivnosti kojima će se osigurati prioritarno zbrinjavanje tih osoba.

Zaštita žrtava nasilja u obitelji nastoji se osigurati i primjerenim medijskim izvještavanjem o slučajevima obiteljskog nasilja. Iz tog razloga Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku 2018. godine izdalo je drugo revidirano izdanje Priručnika sa smjernicama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji gdje su navedeni propisi o medijskom izvještavanju, opisano je nasilje kao diskriminacija i kršenje ženskih ljudskih prava, dani su statistički pokazatelji o broju počinitelja nasilja u obitelji, pružen je osvrt na medijsku sliku nasilja nad ženama i nasilja u obitelji u Hrvatskoj uz primjere dobre i loše prakse te su definirane smjernice za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji. Medijske djelatnike upućuje se da o obiteljskom nasilju ne izvještavaju kao o privatnoj obiteljskoj stvari, nego trebaju naglasiti da je za obiteljsko nasilje odgovoran zlostavljač/ica, nasilnik/ica, a ne žrtva, izbjegavati senzacionalizam u izvještavanju o obiteljskom nasilju, zaštititi identitet žrtve i izbjegavati sekundarnu viktimizaciju žrtve te diskriminaciju i stereotipe.

Za počinitelje nasilja u obitelji, osmišljena je posebna usluga psihosocijalnog tretmana koju počinitelju može izreći sud, kao zaštitnu mjeru, radi otklanjanja njegova nasilničkog ponašanja ili ako postoji opasnost da bi mogao ponoviti nasilje u obitelji (članak 15. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji). Ta mjera traje najmanje šest mjeseci i provodi se u zdravstvenim ustanovama (za one počinitelje nasilja koji imaju pozitivnu psihijatrijsku anamnezu) i u ovlaštenih pravnih ili fizičkih osoba. Psihosocijalni tretman provodi se u skladu s odredbama Pravilnika o načinu i mjestu provođenja psihosocijalnog tretmana i Standarda za provedbu psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u obitelji (NN 29/05, 78/06). Tretman se sastoji od individualnoga i grupnog rada i uključuje postizanje uvida i prihvaćanje odgovornosti za vlastito nasilno ponašanje, usvajanje samokontrole ponašanja, učenje socijalnih vještina i mijenjanje uvjerenja koja pridonose nasilnu odnosu. Žrtva obiteljskog nasilja mora biti upoznata s provedbom programa te se s njom izrađuje pisani plan sigurnosti za članove obitelji i upućuje ju se na organizacije koje skrbe o žrtvama obiteljskog nasilja.

Suradnja relevantnih dionika

Usvajanje novog Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji i usvajanje Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine svakako su koraci u pravom smjeru za poboljšanje zaštite od nasilja u obitelji. Međutim, u konkretnim situacijama i dalje ima značajna prostora za napredak. Tako Odbor Ujedinjenih naroda za uklanjanje diskriminacije žena (2015) u svojim Zaključnim primjedbama o Četvrtom i petom periodičnom izvješću za Hrvatsku navodi neke i dalje vrijedeće nedostatke trenutnoga sustava:

1. Praksa dvostrukih uhićenja u sklopu koje se, uz pretpostavljene počinitelje nasilja, uhićuju i žrtve nasilja u obitelji, koje onda povremeno budu i sankcionirane zbog samoobrane ili verbalnih uvreda.
2. Češće podnošenje optužnih prijedloga za nasilje u obitelji u okviru prekršajnih prava, zbog njegove brže primjene zaštitnih mjera, čime se izbjegavaju oštrije sankcije u okviru kaznenog prava.
3. Neadekvatan broj skloništa za žrtve nasilja.

Istraživanje iskustava žena žrtava nasilja u obitelji s radom državnih tijela obuhvaćenih Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji (Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, 2011) pokazalo je da većina žena (54 %) prvi kontakt s nekom institucijom (najčešće centar za socijalnu skrb ili policija) uspostavlja nakon što nasilje traje već duže vrijeme – u prosjeku više od deset godina, a raspon godina ide čak i do 31 godinu. Najčešće prepreke na koje su ispitanice nailazile u postupanju institucija su: nepoduzimanje potrebnih postupaka i umanjivanje problema, problemi vezani uz materijalni status i nerješavanje financijskih i imovinskih problema, sporost u postupanju tijela, problemi vezani uz donesene odluke o skrbništvu, diskriminacija žrtve i korupcija uzrokovana visokim statusom nasilnika u zajednici. Analiza pravne regulative i osjetljivosti institucija prema ženama, žrtvama nasilja, koju su provele Dimitrijević, Janeš i Miljuš također ukazuje na nedovoljnu zaštitu žena žrtava nasilja u obitelji (2016).

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2018) u svom Izvješću o radu za 2017. identificira neke propuste u postupanju policije i pravosuđa prema žrtvama nasilja u obitelji:

1. Rijetko uzimanje u obzir cjelokupnoga konteksta i kronologije nasilja među članovima obitelji i bavljenje nasiljem kao incidentnom i ekscenom pojavom.
2. Nerazlikovanje nasilja od prava žrtve na nužnu obranu.

3. Puštanje počinitelja nasilja da se brane sa slobode te izricanje blagih (novčanih i uvjetnih) kazni uz neizricanje zaštitnih mjera koje je predložila policija.
4. Nemogućnost učinkovita provođenja zaštitnih mjera stavljenih u nadležnost policiji, tj. praćenje počiniteljevih aktivnosti putem pojačana kontaktiranja žrtve, a ne počinitelja, što može imati tragične posljedice.
5. Nепрепозnavanje nasilja među intimnim partnerima kao obiteljskog.

Što se tiče postupanja centara za socijalnu skrb prema žrtvama nasilja u obitelji, Pravobraniteljica prepoznaje da postoji načelno dobra praksa centara za socijalnu skrb u dosljednoj primjeni odredaba Protokola, ali preporučuje:

1. Kontinuiranu edukaciju djelatnika iz sustava socijalne skrbi o primjeni Protokola i ostalih propisa.
2. Primjenu senzibilna pristupa žrtvama obiteljskog nasilja, imajući u vidu cjelokupnu kronologiju obiteljskih odnosa.
3. Jačanje međuresorne suradnje svih nadležnih tijela radi prevencije i pomoći žrtvama obiteljskog nasilja.

Upravo je međuresorna suradnja ključna u ostvarivanju bolje zaštite žrtava nasilja u obitelji jer se tako povećava i produbljuje razumijevanje stručnjaka i javnosti u dinamici i opsegu nasilja u obitelji (Žižak, 2010). Iako je Protokolom jasno propisana uloga pojedinih dionika, potrebno je i dalje pojačano raditi na usklađivanju različitih sustava. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2018) tako navodi primjer jednog slučaja (predmet PRS-03-02/17-13) u kojemu je zbog nedostatka koordinirana djelovanja zdravstvenog sustava, sustava socijalne skrbi, policijskoga i pravosudnog sustava jedna obitelj dugotrajno bila izložena nasilju.

Prikaz slučaja - Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2018, str. 111)

„Pravobraniteljici se obratila ženska osoba navodeći da je njen brat već više od 16 godina brutalno maltretira, prijeti joj smrću, vrijeđa je, kleveće, psuje i razbija po kući. Navela je kako je isti dijagnosticirani teški duševni bolesnik koji se u nekoliko navrata već liječio u psihijatrijskoj klinici, ali bez ikakvih rezultata. Istaknula je da je osim toga alkoholičar te višestruko osuđivani prijestupnik i obiteljski nasilnik koji se ne libi provaljivati i pljačkati kako bi došao do novaca za alkohol, zbog čega je već i višekratno osuđivan. Istaknula je i kako mu je zbog dijagnoze teškog psihičkog bolesnika u potpunosti oduzeta poslovna sposobnost te dodijeljena skrbnica od strane nadležnog centra za socijalnu skrb. O svemu navedenom pritužiteljica je dostavila opsežnu dokumentaciju koja u potpunosti potkrepljuje sve njene tvrdnje. Upozorila je da se boji za svoju sigurnost i sigurnost svojih sinova te svoje stare majke koji žive u zajedničkom domaćinstvu, jer je isti zbog svoje neuračunljivosti u stanju nekoga i ubiti. Smatrala je da je u ovakvoj situaciji jedino rješenje trajno izmještanje njenog brata iz njihovog obiteljskog domaćinstva u specijaliziranu ustanovu za duševne bolesnike zbog ozbiljne opasnosti ne samo po njih već i po okolinu s kojom isti dolazi u kontakt kada nije hospitaliziran. Držala je da ni nadležni centar, ni policija ni državno odvjetništvo nisu shvatili ozbiljnost situacije te da ne poduzimaju sve mjere iz svoje nadležnosti kako bi joj pomogli i spriječili moguću tragediju. Pravobraniteljica je odmah po primitku pritužbe kontaktirala nadležni CZSS te predložila da se umjesto pokretanja anti-diskriminacijskog postupka slučaj što hitnije riješi kroz konstruktivnu i koordiniranu suradnju više tijela, a na korist svih uključenih, posebice pritužiteljice koja je nepoduzimanjem svih mjera zaštite od strane nadležnih tijela dovedena u nepovoljan položaj kao žrtva rodno uvjetovanog nasilja. Shodno navedenom, Pravobraniteljica je predložila da se brata pritužiteljice u najkraćem mogućem roku izmjesti iz domaćinstva u kojem se trenutno nalazi te trajno smjesti u specijaliziranu ustanovu, što je doista u kratkom roku i učinjeno.“

Za uspješnu suradnju različitih sudionika procesa suzbijanja nasilja u obitelji potrebni su (Žižak, 2010): zajednička filozofija i pristup, zajednički strateški dokument i protokol o postupanju, umreženost, razmjena informacija i međusobno povjerenje, riješeno pitanje moći i dominacije, stručnost i autoritet stručnjaka, postojanje lepeze oblika pomoći i podrške članovima obitelji, praćenje i evaluacija suradnje.

Prevenција: primjeri dobre prakse

Programi namijenjeni prevenciji nasilja u obitelji obično se mogu podijeliti u tri skupine (European Institute for Gender Equality, 2015):

- Pripremni programi radi razvoja vještina i promjene uvjerenja
- Podizanje društvene svjesnosti o problemu obiteljskog nasilja
- Usluge pomoći i podrške za žrtve obiteljskog nasilja

Na razini Europske unije u svim trima skupinama programa zamijećeni su sljedeći trendovi (European Institute for Gender Equality, 2015):

1. Profesionalizacija i specijalizacija – Profesionalizacija se najčešće postiže dodatnim edukativnim pripremnim aktivnostima za stručnjake iz nevladinih organizacija. Ti pripremni programi najčešće su usmjereni na pojedine specifične potrebe žrtava nasilja u obitelji. Usvajanje smjernica i minimalnih standarda također pomaže dodatnoj profesionalizaciji usluga.
2. Koordinacija i integracija – Koordinacija više različitih agencija najčešće uključuje zajedničke pripreme i stvaranje priručnika i protokola postupanja. Uspostavljanje specijaliziranih koordinativnih tijela na nacionalnoj ili lokalnoj razini također pridonosi integraciji usluga.
3. Sustav nadziranja i administrativno prikupljanje podataka – Nadzor i prikupljanje podataka može se ostvariti osnivanjem institucionalnoga nadzornog tijela, procesima koje inicira nevladin sektor i podržava ga državna agencija te se usvaja na širem području ili razvojem nadzornog sustava na državnoj razini u svrhu dobivanja administrativnih podataka različitih agencija.
4. Specijalizirane mreže i/ili centri za nasilje u obitelji – Sve više uspostavljaju se posebne jedinice koje prikupljaju materijale, analiziraju ih i prate razvoj specifičnih područja djelovanja, kao što su pripremni programi ili podizanje svjesnosti.
5. Pristupi na više razina, u više sektora i s više metoda i alata – Učinkovite intervencije često se provode na više razina i usmjerene su na širi raspon pojedinaca, lokalnih skupina, vladinih institucija i donositelja odluka.

Heise (2011) u pregledu literature o prevenciji partnerskog nasilja iznosi da su potrebna daljnja evaluacijska istraživanja da bismo točnije znali kakvi su programi učinkoviti, ali da i sada postoje određeni dokazi o djelotvornosti programa koji ciljaju na sljedeće čimbenike:

- Stavovi i uvjerenja vezani uz rod
- Izloženost nasilju u djetinjstvu
- Zloupotreba alkohola
- Ekonomsko osnaživanje žena
- Zakonska reforma i reforma pravosudnog sustava

U pregledu učinkovitih praksi u području prevencije partnerskog nasilja, koje je načinio američki Centar za kontrolu bolesti i prevenciju (eng. Center for Disease Control and Prevention), izdvojene su sljedeće strategije (Niolon i sur., 2017):

- **Učenje vještina za sigurne i zdrave veze** programom socioemocionalnog učenja ili programe zdravih odnosa za parove.
- **Uključivanje utjecajnih odraslih i vršnjaka** korištenjem dječaka i muškaraca kao saveznika u prevenciji, osnaživanjem i obrazovanjem promatrača ili programima usmjerenim na cijele obitelji.
- **Ometanje razvojnih putova koji vode prema partnerskom nasilju** kućnim posjetima u ranom djetinjstvu, nadopunjavanjem predškolskog odgoja s obiteljskim uključivanjem, programima za razvoj obiteljskih vještina i obiteljskih odnosa ili tretmanom djece, mladih i obitelji u riziku
- **Stvaranje zaštitnih okruženja** poboljšanjem školske klime i sigurnosti, poboljšanjem organizacijskih politika i klime na radnom mjestu ili mijenjanjem fizičkog i socijalnog okoliša/okoline u susjedstvima.
- **Jačanje ekonomske podrške obiteljima** jačanjem financijske sigurnosti u kućanstvu ili uspostavljanjem bolje ravnoteže između posla i obitelji.
- **Podrška žrtvama da bi se pojačala sigurnost i umanjila šteta** uslugama namijenjenim žrtvama, smještajnim programima, pravnom zaštitom i unapređenjem postupanja po prijavi, pristupima usmjerenima na pacijente ili tretmanom i podrškom žrtvama nasilja u partnerskim vezama, uključujući i žrtve nasilja u mladenačkim vezama.

Jedan od primjera programa koji se temelji na učenju vještina za sigurne i zdrave veze u obliku programa za parove je i Prevention and Relationship Enhancement Program

(PREP, hrv. Program prevencije i jačanja veze). Taj program ima dokazan utjecaj na počinjenje partnerskog nasilja, viktimizaciju i rizične čimbenike za partnersko nasilje. Intervencija se sastoji od pet sesija i namijenjena je učenju učinkovite komunikacije i vještina rješavanja sukoba. Nakon petogodišnjeg praćenja, parovi koji su sudjelovali u provođenju programa imali su višu razinu pozitivnih i manju razinu negativnih komunikacijskih vještina i nižu razinu bračnog nasilja u usporedbi s kontrolnom skupinom (Markman i sur., 1993). Program je empirijski testiran na različitim populacijama (u zajednici, u vojsci, u zatvorima) i u različitim formatima (grupno, elektronski). Zanimljivo je da je čak i elektronska verzija programa koja se isporučuje računalnim putem utjecala na smanjenje fizičke i psihološke agresije, čak i nakon jednogodišnjeg praćenja (Braithwaite i Fincham, 2014).

Što se tiče preventivnih kampanja usmjerenih podizanju društvene svjesnosti o problemu obiteljskog nasilja, dobar primjer u Republici Hrvatskoj bila je Nacionalna kampanja za prevenciju rodno uvjetovanoga nasilja „Šutnja nije zlato“ iz 2007. i 2008. godine koju je vodio CESI - Centar za Edukaciju, Savjetovanje i Istraživanje. Kampanja je bila multi-medijska i nadopunjena izravnim radom u školama. Prije same kampanje provedeno je istraživanje o stavovima javnosti i rezultati tog istraživanja bili su javno isticani putem televizijskih spotova, plakata, reklama u časopisima, letaka i interneta. Kampanjom se nastojalo utjecati na stavove budućih donositelja odluka te je zato u sklopu kampanje organizirana edukacija za nastavnike u srednjim školama koji su zatim sa svojim učenicima proizvodili daljnji sadržaj kampanje (filmove, igrokaze, članke i sl.). Kao rezultat kampanje 31 % učenika koji su sudjelovali izjavilo je da bi se željelo priključiti radu neke organizacije koja pomaže žrtvama rodno uvjetovanoga nasilja (European Institute for Gender Equality, 2015). Ta je kampanja dobar primjer kako uz pomoć različitih metoda utjecati na mijenjanje stavova populacije i jačati društveni angažman mladih u preventivnim naporima.

Literatura

14th Judicial Circuit Family Violence Coordinating Council. *Key Indicators for Family Violence*. Dostupno na: <http://www.richd.org/docs/HealthWorksIllinois/KeyIndicatorsFamilyViolenceResource.pdf>

Adresar ustanova, organizacija i ostalih institucija koje pružaju pomoć, podršku i zaštitu žrtvama u obitelji, Ministarstvo socijalne politike i mladih, 2015.

Ajduković, D. (Ur.) (2010). *Priručnik o provedbi Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć i UNDP u Hrvatskoj.

Ajduković, M., Rimac, I., Rajter, M., & Sušac, N. (2013). Epidemiološko istraživanje prevalencije i incidencije nasilja nad djecom u obitelji u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(3), 367-412.

Ajduković, M., Rusac, S., & Ogresta, J. (2008). Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji. *Revija za socijalnu politiku*, 15(1), 3-22.

Braithwaite, S. R., & Fincham, F. D. (2014). Computer-based prevention of intimate partner violence in marriage. *Behaviour research and therapy*, 54, 12-21.

Deklaracija o uklanjanju nasilja nad ženama, Opća skupština Ujedinjenih naroda, 1993., 48/104. Dostupno na: <http://www.prs.hr/index.php/medunarodni-dokumenti/un-dokumenti/270-un-deklaracija-o-uklanjanju-nasilja-nad-zenama>

Dimitrijević, S., Janeš, D., & Miljuš, M. (2016). Pravna regulativa obiteljskog nasilja i neosjetljivost institucija prema ženama žrtvama nasilja. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 50 (100.), 95-122.

Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>

European Institute for Gender Equality (2015). *Preventing domestic violence - Good practices*. Vilnius.

Government of Western Australia, Department of Communities, Child Protection and Family Support (2015). *Fact sheet 2 - Indicators of Family and Domestic Violence*. Dostupno na: <https://www.dcp.wa.gov.au/CrisisAndEmergency/FDV/Documents/2015/Factsheet2Indicatorsoffamilyanddomesticviolence.pdf>

Heise, L. (2011). *What works to prevent partner violence? An evidence overview*. Working Paper. STRIVE Research Consortium, London School of Hygiene and Tropical Medicine, London.

Izvešće o provedbi Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji tijekom 2007. i 2008. godine, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2009.

Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017

Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, Opća skupština Ujedinjenih naroda, 1981. Dostupno na: https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/UN%20Konvencija%20o%20uklanjanju%20svih%20oblika%20diskriminacije%20C5%BEena_%203%20izdanje.pdf

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda te protokol br. 1, protokol br. 4, protokol br. 6, i protokol br. 7 uz tu Konvenciju, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 6/1999

Kos, J., & Rogić-Hadžalić, D. (2012). *Nasilje u obitelji: pravni okvir i pojavni oblici 2007.-2010*. Državni zavod za statistiku, Zagreb.

Lazarić-Zec, D., & Pavleković, G. (2006). Iskustvo i samoprocjena znanja stručnjaka u lokalnoj zajednici o problemu nasilja nad ženom u obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 13 (2), 297-314.

Markman, H. J., Renick, M. J., Floyd, F. J., Stanley, S. M., & Clements, M. (1993). Preventing marital distress through communication and conflict management training: A 4-and 5-year follow-up. *Journal of consulting and clinical psychology*, 61 (1), 70.

Ministarstvo unutarnjih poslova (2018a). *Pregled osnovnih pokazatelja javne sigurnosti u Republici Hrvatskoj 2008. - 2017*. Zagreb.

Ministarstvo unutarnjih poslova (2018b). *Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2017. godini*. Zagreb.

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2018). *Priručnik sa smjericama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji*. Zagreb.

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011. do 2015. godine, Narodne novine, br. 2088/2011

Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine, dostupno, Vlada RH, 2017.

Niolon, P. H., Kearns, M., Dills, J., Rambo, K., Irving, S., Armstead, T., & Gilbert, L. (2017). *Preventing Intimate Partner Violence Across the Lifespan: A Technical Package of Programs, Policies, and Practices*. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention.

Obiteljski zakon, Narodne novine, br. 103/2015

Odbor Ujedinjenih naroda za uklanjanje diskriminacije žena (2015). *Zaključne primjedbe o Četvrtom i petom periodičnom izvješću za Hrvatsku*. Dostupno na: <https://www.mup.hr/UserDocImages/PDF/Ravnopravnost%20spolova/CEDAW%20zaklju%C4%8Dne%20primjedbe%20o%204%20i%205%20periodi%C4%8Dnom%20izvje%C5%A1%C4%87u%20za%20RH.pdf>

Odeljan i Matijević (2010). Postupanje policije u slučaju nasilja u obitelji. U D. Ajduković (Ur.) *Priručnik o provedbi Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji* (str. 15-50). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

Odluka o donošenju Nacionalne strategije razvoja sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2016. do 2020. godine, Narodne novine, br. 75/2015

Opća preporuka br. 35 o rodno utemeljenom nasilju nad ženama kojom se ažurira opća preporuka br. 19 Odbora Ujedinjenih naroda za uklanjanje diskriminacije žena. Dostupno na: <https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Ujedinjeni%20narodi/Op%C4%87a%20preporuka%20br%2035%20o%20rodno%20utemeljenom%20nasilju%20nad%20%C5%BEenama.pdf>

Pekinška deklaracija, Ujedinjeni narodi, Četvrta svjetska konferencija o ženama, 1995. Dostupno na: <https://www.zagreb.hr/UserDocImages/ljudska%20prava/2017/ravnopravnost%20spolova/Pekin%C5%A1ka%20deklaracija.pdf>

Pravilnik o načinu i mjestu provođenja psihosocijalnog tretmana, Narodne novine, br. 29/2005, 78/2006

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2011). *Istraživanje iskustva žena žrtava nasilja u obitelji s radom državnih tijela obuhvaćenih Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji*. Zagreb. Dostupno na: <https://www.prs.hr/attachments/article/186/Istra%C5%BEivanje%20-%20Iskustva%20zena%20zrtava%20nasilja%20u%20obitelji%20s%20radom%20dr%C5%BEavnih%20tijela.pdf>

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova (2018). *Izješće o radu za 2017*. Zagreb.

Prekršajni zakon, Narodne novine, br. 107/2007, 39/2013, 157/2013, 110/2015, 70/2017

Preporuka Rec(2002)5 Odbora ministara Vijeća Europe o zaštiti žena od nasilja. Dostupno na: [https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Preporuka%20Rec\(2002\)5%20Odbora%20ministara%20Vije%C4%87a%20Europe%20dr%C5%BEavama%20%C4%8Dlanicama%20o%20za%C5%A1titi%20%C5%BEena%20od%20nasilja%20i%20Memorandum%20s%20obja%C5%A1njenjima.pdf](https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Preporuka%20Rec(2002)5%20Odbora%20ministara%20Vije%C4%87a%20Europe%20dr%C5%BEavama%20%C4%8Dlanicama%20o%20za%C5%A1titi%20%C5%BEena%20od%20nasilja%20i%20Memorandum%20s%20obja%C5%A1njenjima.pdf)

Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2005.

Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, 2014.

Racz, A. (2010). *Beliefs of medical nurses on family violence against women and their willingness to co-operate with social welfare services* (Doktorska disertacija, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu).

Rezolucija o ljudskim pravima 2005/41, prihvaćena na 57. zasjedanju Vijeća za ljudska prava 19. travnja 2005. Dostupno na: <http://www.refworld.org/docid/45377c59c.html>

Štirn, M. i Minič, M. (2017). *Psihosocijalna podrška za žrtve nasilja u obitelji i drugih oblika rodno utemeljenog nasilja - Priručnik*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata - ROSA.

Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 05/2014

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, br. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017

Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela, Narodne novine, br. 80/2008, 27/2011

Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Narodne novine, br. 76/2009, 92/2014

Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 3/2001

Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 6/2007

Zakon o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 3/2018

Zakon o potvrđivanju Protokola br. 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 14/2002

Zakon o ravnopravnosti spolova, Narodne novine, br. 82/2008, 69/2017

Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine, br. 157/2013, 152/2014, 99/2015, 52/2016, 16/2017, 130/2017

Zakon o sudovima za mladež, Narodne novine, br. 84/2011, 143/2012, 148/2013, 56/2015

Zakon o suzbijanju diskriminacije, Narodne novine, br. 85/2008, 112/2012

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Narodne novine, br. 70/2017

Zakon o zaštiti svjedoka, Narodne novine, br. 163/2003, 18/2011, 73/2017

Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, Narodne novine, br. 92/2014

Žižak, A. (2010). Zašto je nužna suradnja svih sudionika uključenih u proces suzbijanja nasilja u obitelji? U D. Ajduković (Ur.) *Priručnik o provedbi Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji* (str. 202-213). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.